

УДК 330.341.42

ПРОСТОРОВО-СЕКТОРАЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Надія Ярославівна ЮРКІВ

д.е.н., доцент, завідувач кафедри управління банківською безпекою Університету банківської справи НБУ (м. Київ)

Анотація. Здійснено аналіз реалізації потенціалу реального сектору економіки України в просторово-секторальному розрізі. Оцінено порівняльні переваги України у зовнішній торгівлі. Окреслено пріоритетні напрями стимулювання економічного розвитку та зростання реального сектору національного господарства.

Аннотация. Осуществлен анализ реализации потенциала реального сектора экономики Украины в пространственно-секторном разрезе. Оценены сравнительные преимущества Украины во внешней торговле. Очерчены приоритетные направления стимулирования экономического развития и роста реального сектора национального хозяйства.

Ключові слова: *реальний сектор економіки, потенціал, порівняльні переваги.*

Ключевые слова: *реальный сектор экономики, потенциал, сравнительные преимущества.*

Постановка проблеми. Реальний сектор економіки являє собою складну багатоелементну систему з великою кількістю зовнішніх та внутрішніх чинників, що її визначають, а також зі значною сукупністю взаємозв'язків (міжгалузевих, міжсекторальних, міжрегіональних, міжнародних тощо) як в середині цієї системи (на всіх її рівнях), так і з елементами систем вищих рівнів. Власне ці особливості відображені й на характеристиках економічної безпеки згадуваної системи. Адже дослідження її стану, тенденцій розвитку, вироблення політики зміцнення потребують комплексного підходу на основі усвідомлення збалансованої інфраструктури реального сектору національного господарства з інтегрованістю у неї всіх видів ресурсів, підсистем транспортування, зберігання, регулювання і обігу, врахування просторових ефектів агломерації та класифікації. Зростає необхідність аналізу не лише характеристик стану розвитку базових видів економічної діяльності, а й аналізу економічного потенціалу в регіональному та субрегіональному аспектах, включно з просторовою взаємодією. Такий підхід дозволяє виявляти головні закономірності, взаємозв'язки та взаємозалежності секторів і сегментів реальної економіки в регіональному аспекті, визначити наявність та ефективність матеріальних, фінансових, інформаційних, організаційних зв'язків, що забезпечують

умови взаємодії суб'єктів базових видів економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зауважимо, що в економічній літературі підходи, спрямовані на системну оцінку зазначених характеристик і особливостей, набули назви просторово-секторального аналізу та здебільшого використовуються при дослідженні конкурентоспроможності соціально-економічних систем [1], коли просторово-структурна конкурентоспроможність досліджується в аспектах: (1) простору (держава, регіони, субрегіони, райони, міста, сільські поселення); (2) виду економічної діяльності або галузі; (3) ресурсного забезпечення; (4) взаємовідношень між елементами системи. Дійсно, стверджувати про належний рівень економічної безпеки складної системи, якою є реальний сектор економіки не об'єктивно, якщо при цьому покращуються окремі хоча й важливі узагальнюючі показники обсягів та економічної ефективності у базових видах економічної діяльності, але не гарантовано раціональні структурні співвідношення, належний просторовий розвиток галузей реального сектору за територією країни, не розвинуті виробничі коопераційні відносини, міжрегіональне економічне співробітництво, не розвивається потенціал співпраці малого і великого бізнесу, не забезпечено високий рівень зайнятості населення, економічний

та ресурсний потенціал сконцентровано лише в окремих обласних центрах та великих містах, не гарантовано безпеку підприємницької діяльності.

Закономірно, що процедура аналізу стану економічної безпеки має враховувати не лише висновки щодо поточного стану, але й раціональність тенденцій та змін, що відбуваються за важливими характеристиками системи. Відтак, доцільно враховувати підхід, поданий у [2, с. 36 - 37], згідно з яким державна політика просторово-структурного розвитку економіки опирається на дотримання низки співвідношень індексів: покращення інституціонального середовища комерційної господарської діяльності; зміцнення конкурентоспроможності стратегічно важливих для економіки підприємств; демонополізації економіки; підвищення ділової активності населення; розвитку державно-приватного партнерства; інноваційно-інвестиційної активності економічних агентів; раціональності структурних зрушень у системі національного господарства; позитивних змін на регіональному та місцевому рівні; покращення структурних характеристик конкурентоспроможності економіки; інтегрального показника конкурентоспроможності економіки.

Очевидно, що повноцінне застосування охарактеризованого підходу є доволі трудомістким процесом та потребує формування істотної інформаційної бази дослідження, що інколи може бути недостатньо доцільним, зокрема, якщо йдеться про потребу в попередніх висновках або передумовах (описі сучасного стану справ) більш поглибленого вивчення просторово-секторального аналізу реалізації потенціалу реального сектору економіки.

Відтак, аналіз конкурентних переваг продукції (послуг) реального сектору економіки України може передбачати застосування індексу виявленої порівняльної переваги Ліснера та Баласси [3, с. 302-316; 4, с. 41-59], що характеризується відношенням частки експорту продукції (послуг) відповідного виду економічної діяльності певної країни, до частки експорту продукції (послуг) того самого виду економічної діяльності групи інших країн. Втім, застосування RCA-аналізу ускладнюється необхідністю зіставлення та узгодження класифікації товарних груп та груп послуг згідно з вітчизняною та зарубіжною системами. Тому вважається більш коректним застосування підходу до виявленої порівняльної переваги Дослідницького центру прогнозування і міжнародної інформації сектору ринкового аналізу Міжнародного торговельного центру UNCTAD/WTO, що дозволяє вказати на виявлену порівняльну перевагу країни порівняно з групою інших держав, причому не лише за один, а й за декілька часових періодів. У випадку здійснення аналізу у довготривалому періоді виявлену порівняльну перевагу можна розглянути у динаміці, або знайти її середньозважену за певний проміжок часу.

Метою статті є здійснення аналізу реалізації потенціалу реального сектору економіки України в просторово-секторальному розрізі.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. При аналізі порівняльних переваг України у міжнародній торгівлі товарами та послугами у 2009–2011 рр. згідно з класифікаційними групами УКТЗЕД виявлено такі тенденції у зовнішній торгівлі матеріальними і торговельними послугами (табл. 1).

Таблиця 1

Результати оцінки порівняльних переваг України у зовнішній торгівлі матеріальними та торговельними послугами, 2009-2011 рр.

Види послуг	Індекс виявленої порівняльної переваги (RCA) за роками		
	2009	2010	2011
Різні ділові, професійні та технічні послуги	-20,09	-13,29	-18,50
Транспортні послуги	213,16	199,87	196,4
Морський транспорт, у т.ч.:	49,37	34,67	28,01
- пасажирський транспорт	-0,23	0,14	0,10
- вантажний транспорт	-0,19	-0,98	-0,87
- інше	49,80	35,52	28,78
Повітряний транспорт, у т.ч.:	23,56	10,36	-0,08
- пасажирський транспорт	13,72	9,68	10,17
- вантажний транспорт	11,63	9,60	8,64
- інше	-1,79	-9,72	-18,89

продовження таблиці 1

Залізничний транспорт, у т.ч.:	21,17	17,78	14,98
- пасажирський транспорт	-1,23	-3,38	-4,02
- вантажний транспорт	13,95	12,35	12,59
- інше	8,46	8,80	6,40
Трубопровідний транспорт	100,61	125,23	117,91
Інший транспорт, у т.ч.:	18,44	12,64	15,41
- пасажирський транспорт	0,37	0,34	0,17
- вантажний транспорт	5,25	4,77	5,10
- інше	12,82	7,53	10,14
Подорожі	-10,64	-13,34	-17,51
Будівельні послуги	-8,03	-3,21	-4,14
Послуги зв'язку	1,94	2,88	2,94
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	-11,19	-14,62	-16,23
Послуги з ремонту	20,14	12,06	12,08
Послуги в галузі сільського господарства, видобутку корисних копалин, переробки продукції на місцях	6,65	11,92	4,42

Джерело: розраховано за [5].

Найвищий рівень порівняльних переваг у 2011 р. (величина індексу RCA є більшою 1) належить таким групам послуг: транспортні (RCA=196,4), в т.ч. морський (28,01), залізничний (14,98), трубопровідний транспорт (117,91); послуги зв'язку (2,94), послуги з ремонту (12,08) та послуги у сфері сільського господарства, видобутку корисних копалин, переробки продукції на місцях, що дозволяє стверджувати про високий рівень спеціалізації України за цими групами послуг і відповідно високий рівень ефективності експортних операцій.

Натомість до послуг з низькими конкурентними перевагами нашої держави належать: повітряні транспортні послуги (-0,08), морські вантажні транспортні послуги (-0,87), послуги пасажирського залізничного транспортування

(-4,02), сфера туризму (-17,51), послуги будівництва (-4,14) та послуги, що надаються приватним особам, зокрема в галузі культури та відпочинку (-16,23).

З огляду на відсутність за період 2009–2011 рр. критичних тенденцій щодо істотної зміни рівня конкурентних переваг вітчизняних матеріальних та торговельних послуг, доводиться констатувати, що до позитивного віднесемо істотні конкурентні переваги таких секторів реального сектору економіки України як транспорт і зв'язок та послуги у галузі сільського господарства. До негативного – відсутність конкурентних переваг будівельних послуг.

За товарними групами виявлено такі порівняльні переваги України у зовнішній торгівлі товарами (табл. 2).

Таблиця 2

Результати оцінки порівняльних переваг України у зовнішній торгівлі товарами, 2009-2011 рр.

Види послуг	Індекс виявленої порівняльної переваги (RCA) за роками		
	2009	2010	2011
Риба і ракоподібні	-4,85	-4,45	-2,89
Молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	4,43	5,16	4,20
Овочі	1,15	0,09	0,16
Кава, чай	-2,04	-1,82	-1,74
Зернові культури	43,5	22,63	24,89
Насіння і плоди олійних рослин	11,56	9,02	8,68

продовження таблиці 2

Жири та олії тваринного або рослинного походження	18,42	21,58	21,79
Сіль, сірка, землі та каміння	2,17	1,33	2,07
Палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки	-133,65	-124,9	-130,38
Фармацевтична продукція	-21,46	18,08	-15,86
Пластмаси, полімерні матеріали	-18,49	-18,5	-14,94
Руди, шлаки та зола	8,44	15,84	22,48
Продукти неорганічної хімії	5,92	8,7	11,22
Добрива	7,94	5,67	8,82
Деревина і вироби з деревини	5,42	5,34	5,56
Одяг та додаткові речі до одягу, текстильні	2,9	-1,96	1,96
Чорні метали	116,29	125,51	117,20
Вироби з чорних металів	17,62	12,02	13,50
Реактори ядерні, котли, машини	-8,31	-7,04	-16,80
Електричні машини	2,63	-4,98	-10,98
Залізничні локомотиви	8,73	20,92	24,61
Засоби наземного транспорту крім залізничного	-16,72	-21,93	-28,07
Літальні апарати	1,85	0,93	1,92
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	-3,66	-4,6	-4,10

Джерело: розраховано за [5]

Так, найвищим рівнем порівняльних переваг у 2011 р. (величина індексу RCA є більшою 1) характеризувалися такі види продукції вітчизняних підприємств реального сектору економіки як чорні метали (RCA=117,2), зернові культури (24,9), залізничні локомотиви (24,6), руди, шлаки та зола (22,48), жири та олії (21,79), вироби з чорних металів (13,5), добрива (8,82), насіння і плоди олійних рослин (8,68), деревина і вироби з деревини (5,56), а також окрема продукція сільського господарства, добувної та переробної промисловості. Фактично вказані позиції і формують найбільшу частку в загальних обсягах вітчизняного експорту, причому не перший рік. Водночас, істотні обсяги експорту означених товарів ще раз засвідчують більшою мірою сировинний характер експортного потенціалу України.

За результатами аналізу виявлено, що до продукції реального сектору економіки України з найнижчими конкурентними перевагами належать: палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (-130,38), що ще раз засвідчує істотну енергетичну залежність вітчизняного національного господарства. До продукції з низькими конкурентними перевагами також належать: засоби наземного транспорту (-28,1), фармацевтична продукція (-15,86), пластмаси та полімерні ма-

теріали (-14,94), ядерні реактори, котли, машини (-16,8), електричні машини (-10,98), а також окрема продукція сільського господарства, мисливства і тваринництва, що не виготовляється на території України, окремі прилади, засоби та машини.

Щодо тенденцій зміни конкурентних переваг продукції реального сектору економіки України, то ситуація за період 2009–2011 рр. істотно не змінилася, що не характеризує наявність позитивних якісних чи кількісних змін у товарному аспекті економічної безпеки аналізованого сектору.

Таким чином, аналіз динаміки, структури та географічної орієнтації за отриманими показниками індексів переваг продукції та послуг вітчизняного реального сектору дозволяють зробити висновки про їх наразі невисоку конкурентоспроможність, що стає об'єктивною перешкодою на шляху зміцнення економічної безпеки як суб'єктів, так і базових видів економічної діяльності загалом та обґрунтовує доцільність реалізації відповідних коригуючих заходів у межах державної політики розвитку і гарантування економічної безпеки реального сектору економіки.

Відповідно до наведених вище методичних рекомендацій необхідно проаналізувати стан еко-

номічної безпеки в галузевому аспекті чи за видами економічної діяльності. З даних, наведених у таблиці 3, видно, що доходовіддача власного капіталу в базових видах економічної діяльності України є низькою. В середньому за аналізованими видами економічної діяльності цей показник становив у 2013 р. 1,04, тобто з однієї гривні вкладеного у бізнес власного капіталу суб'єкти господарювання отримали лише 1,04 грн доходу. Звідси випливають і низькі значення показників прибутковості та рентабельності, значні строки окупності капіталовкладень, а відтак – низька інвестиційна привабливість вітчизняної економіки. За показником доходовіддачі кількість регіонів, значення для яких було вищим, ніж у середньому по державі, становила: 13 – у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві, 9 – у промисловості та 11 – у будівництві.

Низькою за регіонами України залишається продуктивність праці. Так, у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві у Закарпатській, Івано-Франківській, Луганській та Чернівецькій областях цей показник не перевищував 20 тис. грн, що відповідає або є навіть меншим за середньорічну заробітну плату з нарахуваннями на неї. Тобто лише за цим показником зрозуміло, що операційна діяльність підприємств сільського господарства, мисливства, лісового господарства в зазначених регіонах нашої держави збиткова. Середнє значення продуктивності праці у 2013 р. становило 32,0 тис. грн/ос., що є низьким та свідчить про невисоку ефективність використання найманої праці, що є об'єктивною передумовою низької ефективності господарювання загалом.

Таблиця 3

Обсяг реалізованої продукції на одну гривню власного капіталу, продуктивність праці та частка в загальному обсязі валової доданої вартості у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, промисловості та будівництві за регіонами України у 2013 р.

Регіони	Обсяг реалізованої продукції на одну гривню власного капіталу, грн/грн			Продуктивність праці, тис. грн/ос.		Частка регіону в загальному обсязі валової доданої вартості України, %		
	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	Промисловість	Будівництво	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	Промисловість	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	Переробна промисловість	Будівництво
АР Крим	0,73	0,82	0,33	27,5	176,6	3,7	2,1	5,2
Вінницька	1,2	0,96	1,36	32,8	212,8	5,9	2,0	2,2
Волинська	1,09	0,76	1,16	27,8	147,0	2,7	0,9	1,2
Дніпропетровська	0,87	0,82	1,71	58,2	395,9	5,8	13,4	6,0
Донецька	0,83	0,89	0,55	29,2	372,1	4,8	19,6	7,8
Житомирська	0,89	0,89	1,07	45,7	144,7	3,4	1,5	1,8
Закарпатська	1,92	0,92	0,4	17,3	105,9	2,5	1,2	2,3
Запорізька	0,69	0,67	1,36	32,0	341,6	3,7	7,0	2,5
Івано-Франківська	1,05	0,62	0,92	19,4	190,7	2,7	1,1	2,5
Київська	0,65	1,38	1,02	110,5	281,7	6,3	3,9	5,0
Кіровоградська	0,94	0,83	0,31	31,3	180,2	3,9	1,3	1,3
Луганська	0,85	1,39	1,76	19,4	291,4	2,8	7,2	2,2
Львівська	1,21	0,87	1,43	23,7	152,1	4,7	3,2	5,8
Миколаївська	0,82	0,61	2,88	25,8	242,2	3,9	2,3	2,0
Одеська	0,76	1,33	1,2	31,4	318,2	4,3	4,6	5,2
Полтавська	0,79	0,92	1,54	43,4	467,9	5,7	4,5	3,0
Рівненська	1,11	0,5	2,32	39,7	183,3	3,1	1,2	2,7
Сумська	1,11	0,96	1,52	32,6	167,2	3,1	2,2	1,4
Тернопільська	0,92	0,85	2,14	24,8	122,9	3,4	0,9	1,5
Харківська	0,89	0,91	1,13	35,0	220,3	4,8	6,2	8,6
Херсонська	0,69	0,97	1,04	30,2	183,3	4,1	1,4	1,0

продовження таблиці 3

Хмельницька	1,11	0,66	1,48	27,4	165,3	3,9	1,2	2,1
Черкаська	1,19	1,17	1,01	49,7	290,3	4,7	2,7	1,9
Чернівецька	1,38	0,3	1,02	20,9	82,6	2,3	0,5	2,1
Чернігівська	0,78	0,66	0,78	28,9	185,2	3,8	1,5	1,2
м. Київ	...	2,64	0,7	...	907,6	...	6,0	20,5
м. Севастополь	...	2,05	1,05	...	275,8	...	0,4	1,0

Значно вищою була продуктивність праці у промисловості, зокрема в середньому показник становив у 2013 р. 252,0 тис. грн та лише в одному з регіонів України опустився нижче 100 тис. грн/ос. Втім, спостерігаються істотні просторові диференціації за цим показником у промисловості України, що слід розцінювати за негативне. Так, продуктивність праці у промисловості м. Києва становила 907,6 тис. грн/ос., тоді як у Чернівецькій області – 82,6 тис. грн/ос., тобто розрив становив у 10,9 рази.

Відносно частки регіонів України у загальному обсязі валової доданої вартості, то в загальному спостерігається їх більш-менш рівномірний розподіл. Зокрема, найоптимальнішим він був у 2010 р. у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві. На противагу цьому, частка будівництва м. Києва становила 20,5 %. Частки переробної промисловості Донецької та Дніпропетровської областей – 33,0 % (сумарно).

За результатами розподілу регіонів України за аналізованими у таблиці 3 показниками економічної ефективності у базових видах економічної

діяльності з'являється можливість групування регіонів України, а відтак, і подальшої диференціації державної політики забезпечення економічної безпеки реального сектору національного господарства у регіональному аспекті. Результати групування подано в таблиці 4 та вони отримані шляхом сумування балів та подальшого розподілу значень для регіонів з високою, вище середньої, нижче середньої та низькою ефективністю з використанням показника дисперсії. Відтак, такі регіони України як Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська та Хмельницька області потрапили до групи регіонів з ефективністю нижчою за середню, а такі регіони, як АР Крим, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька та Чернігівська області – до групи з низькою ефективністю. Це підтверджує необхідність активізації державної політики, спрямованої на підвищення економічної ефективності фінансово-господарської діяльності у базових видах економічної діяльності передусім у вказаних регіонах України.

Таблиця 4

Розподіл регіонів України за окремими показниками економічної ефективності сільського господарства, мисливства, лісового господарства, промисловості та будівництва у 2013 р.

Назви груп	Регіони	
Регіони з високою ефективністю	Вінницька Дніпропетровська Донецька Запорізька Київська Львівська	Одеська Полтавська Харківська Черкаська м. Київ м. Севастополь
Регіони з ефективністю вищою за середній рівень	Луганська Сумська	Херсонська
Регіони з ефективністю нижчою за середній рівень	Кіровоградська Миколаївська	Рівненська Хмельницька
Регіони з низькою ефективністю	АР Крим Волинська Житомирська Закарпатська	Івано-Франківська Тернопільська Чернівецька Чернігівська

Висновки. У контексті стимулювання економічного розвитку та зростання реального сектору національного господарства вважаємо доцільним вирішення таких пріоритетних завдань державної політики:

- розвиток інвестиційної діяльності та спрямування фінансових ресурсів на інноваційні цілі;
- покращення бюджетних і податкових стимулів розвитку економіки;

- забезпечення грошово-фінансової стабільності та розвиток механізмів фінансового забезпечення підприємств реального сектору;

- підвищення ефективності управління корпоративним і державним секторами;
- формування ємного конкурентного внутрішнього ринку та розвиток підприємництва.

Список використаних джерел

1. Конкурентоспроможність територій / А. Ткачук, В. Толкованов, С. Маяковський [та ін.]. — К. : Легальний статус, 2011. — 252 с.
2. Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону: Монографія / за ред. А. І. Мокія, Т. Г. Васильціва. — Львів : ПАІС, 2010. — 488 с.
3. Liesner H. H. The European common market

- and British industry. — *Economic Journal*. — 1958. — № 68. — P. 302–306.
4. Balassa B. Comparative Advantage, Trade policy and Economic Development. — Harvester Wheatsheaf, New York. — 1989. — P. 41–79.
5. Зовнішня торгівля товарами та послугами у 2011 році. Статистичний збірник. Том 2. — К.: Державний комітет статистики України. — 2012 р.